

La mirada ideològica: les nocions de dreta i esquerra en les representacions visuals

Gemma Tubert i Jordi Busquet

INTRODUCCIÓ

L'objecte d'aquest estudi és analitzar quines són les percepcions que perviuen en l'imaginari col·lectiu de la societat contemporània entorn el binomi dreta-esquerra. Es tracta d'un estudi novel·los i de caire experimental sobre percepció i representacions socials.

La metodologia que s'ha utilitzat és la dels grups de discussió, tècnica qualitativa i comprensiva de recerca molt emprada en l'àmbit de les ciències socials.

Per estudiar aquesta temàtica, s'han dissenyat expressament vint-i-cinc làmines amb diversos dibuixos i figures abstractes que, en principi, no tenen cap significació concreta. Sense anomenar quin és l'objecte d'estudi, les persones convocades en les sessions de treball han hagut de marcar per a cada làmina si els suggereix dreta o esquerra. Al mateix temps se'ls demanava que argumentessin en veu alta les raons de la seva elecció.

Algunes qüestions sobre les representacions socials

El concepte de representació social és una noció clau dins de les ciències socials i, especialment, en l'àmbit de la psicologia social.¹

En l'acte de representació sempre es relaciona un subjecte (grup i individual) amb un objecte determinat. Representar és, en el sentit estricte de la paraula, tornar a presentar, o sigui, re-produir (que no reproduir) un objecte qualsevol mitjançant un mecanisme al·legòric. Aquesta re-producció sempre és subjectiva en darrera instància.

En tot cas, la representació sempre és portadora d'un significat associat que li és inherent. Al ser formulada per subjectes socials, no es tracta d'una simple reproducció sinó d'una complicada

¹ Jodelet, Denise. La representació social: fenòmens, concepte i teoria. A: Moscovici, Serge (comp.). *Psicologia Social II. Pensament i vida social. Psicologia social i problemes socials*. Barcelona, Edicions Paidós, 1986.

construcció en la qual té un pes important, a més del propi objecte, el caràcter actiu i creador de cada individu, el grup al que pertany i el seu entorn.

La teoria de les representacions planteja que els objectes estan inscrits en contextos actius, estructurats, almenys en part, per la persona o el grup en qüestió com prolongació de les seves visions particulars i de les seves pràctiques quotidianes.²

El coneixement comú es constitueix a partir de les nostres experiències, però també de les informacions, coneixements, i models de pensament que rebem i transmetem a través de la tradició, l'educació i la comunicació social. D'aquesta manera, aquest coneixement és, en molts aspectes, un coneixement socialment elaborat i compartit.

Les representacions impliquen mecanismes d'analogia respecte a l'objecte segons la focalització i el punt de vista dels individus així com la posició del grup al que aquests pertanyen.

A més, cada representació està ancorada a un grup i a un objecte en específic a través d'una dinàmica semàntica complexa. Alguns dels components de la representació poden ser verbalitzats, declarats en el discurs dels subjectes; uns altres romanen ocults i fins i tot poden passar desapercebuts per a la pròpia persona acostumada a ells. Les representacions socials es manifesten en un espai discursiu, però també expressen elements de la subjectivitat social que no es fan explícits en formes discursives; adopten altres formes que apareixen en l'imaginari social, en les tradicions, les creences, etc., i que amb freqüència es mantenen com sentits subjectius, l'expressió dels quals en els discursos que circulen i en la constitució de les representacions socials no és necessàriament idèntica.

Les representacions són una forma de pensament "natural" informal, un tipus de saber empíric, que a més s'articula a l'interior dels grups amb una utilitat pràctica, en essència com una guia per a l'acció social dels subjectes.

La teoria de les representacions veu al subjecte com portador de la praxis social i de la transformació del món tant a nivell individual com grupal i social. Les representacions fan possible que el nou no resulti tan estrany i permeten que l'individu es desenvolupi millor en societat. En aquest sentit, una representació social té en primer lloc un valor pràctic intrínsec que s'evidencia en la interacció dels subjectes amb l'objecte.

Així, les representacions faciliten la integració dels individus entorn de l'objecte. Una representació existeix en i a través de la pràctica social però a més, i això és significatiu, existeix per a la pràctica social. "Fins i tot en representacions molt elementals té lloc tot un procés d'elaboració cognitiva i simbòlica que orientarà els comportaments. És en aquest sentit que la noció de representació constitueix una innovació en relació amb els altres models psicològics, ja que relaciona els processos simbòlics amb les conductes." (Jodelet, 1986: 478).

Ara, si bé no és possible separar una representació de les pràctiques quotidianes que li són inherents, especialment a l'hora de l'anàlisi del fenomen des d'una perspectiva holística, quan estudiem les representacions busquem en primera instància els continguts i els processos de

2 La noció de representació social té una certa semblança amb la noció d'imaginari social, concepte encunyat pel filòsof i psicoanalista francès d'origen grec Cornelius Castoriadis. Els seus principals postulats sobre l'imaginari social els trobem en l'obra *L'institució imaginària de la societat* (1975). Definim l'imaginari social com la capacitat de crear imatges o continguts mentals i de comprendre el món social a partir de l'experiència i l'observació prèvia. La vida social procedeix d'una memòria col·lectiva i la societat es consolida amb les formes de relació i les construccions imaginàries. A partir de l'imaginari es poden obtenir percepcions, imatges o estereotips.

coneixement social en relació amb l'objecte de la representació en tant construcció col·lectiva i no comportaments aïllats o generals.

Ara bé, en la vida quotidiana cap representació social existeix aïllada d'altres representacions. De fet, no es pot parlar d'una representació social pura doncs, en realitat, les representacions constitueixen sistemes complexos en que el seu desenvolupament té un pes fonamental la història de cada persona i del grup en general. Per a resumir, s'accepta que tota representació social posseeix els següents trets (Jodelet, 1986: 478):

- sempre és la representació d'un objecte.
- té un caràcter simbòlic i significant.
- té un caràcter constructiu.
- té un caràcter autònom i creatiu.

LA METODOLOGIA DELS GRUPS DE DISCUSSIÓ

El grup de discussió és una tècnica d'investigació qualitativa que adopta la forma d'una discussió oberta basada en una guia de preguntes, amb la finalitat d'obtenir percepcions i idees sobre un tema tenint en compte també la comunicació entre els participants.³

És una tècnica focalitzada, en la mesura que incorpora una discussió col·lectiva entorn d'un nombre reduït de qüestions (en aquest cas concret, làmines amb dibuixos i formes). És també una tècnica interactiva, ja que la informació generada sorgeix de les dinàmiques de grup entre els participants. Aquí és precisament on resideix el potencial més gran dels grups de discussió com a instrument de recerca. Durant la seva conducció, els participants comparteixen i comparen i, en darrera instància, reelaboren els seus punts de vista amb els de la resta d'integrants del grup. Aquesta activitat permet generar un rang ampli d'idees, opinions i experiències entorn de l'objecte investigat que serien difícilment identificables amb altres tècniques d'investigació.

La utilització dels grups de discussió com a tècnica de recerca qualitativa permet:

- Obtenir un marc general d'informació sobre un tema d'interès a partir dels punts de vista, actituds, pensaments, respostes, motivacions i percepcions pròpies dels participants. Es parteix del supòsit de que les actituds, els pensaments i les creences de les persones sobre el món s'elaboren a partir de la interacció amb altres persones, és a dir, en contextos socials. Així, en el grup de discussió es posa l'èmfasi en la construcció compartida de significats en temps real.
- Estimular la generació d'idees més elaborades o noves i de conceptes creatius, a partir de les sinergies que emergeixen de la situació de grup. Les interaccions que es produeixen en el grup de discussió animen els participants a desenvolupar i elaborar les seves explicacions en resposta a l'acord o el desacord amb altres membres del grup.
- Accedir al llenguatge particular i als mons conceptuals dels participants en la investigació. En la mesura que els individus parlen més entre ells que no pas amb el moderador del grup, la comunicació esdevé molt més propera a una conversa quotidiana. Això permet

3 Busquet, J; Medina, A.; Sort, J. 2006. *La recerca en comunicació*. Barcelona: UOC.

conèixer tant les formes de parla que comparteixen els participants, com les seves experiències comunes i les formes compartides de donar sentit a aquestes experiències.

L'elecció d'aquesta tècnica és especialment adequada per a tractar la percepció social que existeix al voltant de les dretes i les esquerres a la societat.

Concretament, s'han convocat cinc grups. S'han escollit com a criteris de selecció dels participants el sexe i l'edat. Els grups són:

- Grup dones joves (18-30 anys)
- Grup homes joves (18-30 anys)
- Grup dones adultes (31-54 anys)
- Grup homes adults (31-54 anys)
- Grup homes i dones majors de 55 anys

Recordem que el nombre ideal de grups de discussió per a una recerca és entre quatre i sis grups.